

A
KÍSÉRLETI LÉLEKTAN
ÉS
A PEDAGÓGIA

ÍRTA
Dr. SCHMIDT FERENC

*Különnyomat a Kath. Tanítónők és Tanárnők Lapja
1931. évi március-áprilisi füzetéből*

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.
1931.

A kísérleti lélektan és a pedagógia.

A jövő kialakítása az ifjúságon nyugszik s így annak kiépítésében elsősorban a nevelési és tanítási tényezők, tehát az iskola, vesznek legintenzívebben részt és az ifjúság nevelését és irányítását maguknak követelik.

Ámde a társadalmi rétegződés minden jelentős tényezője hivatottságot és kötelességet érez arra, hogy a maga foglalkozásának a jövő kialakítására használható elemeit belevigye a gyermekek és ifjak nevelésébe, hogy így a jövőt, a maga látószögéből nézve, bizonyos irányba terelje. Így az orvosok mind több és több szerepet követelnek a pedagógia területén, sőt a napokban lefolyt egyik iskolaorvosi tanácskozáson már komoly hangok hallatszottak oly irányban is, hogy az orvosoknak döntő befolyása legyen a tantervek és órarendek elkészítésébe.

De nemcsak a pedagógián kívül álló, de annak kereteibe a legszorosabban beletartozó egyedek, maguk a pedagógusok is, munkakörüknek megfelelően újabb irányzatokat követelnek a nevelés és tanítás menetébe. Így emlékezetes, hiszen teljesen még ma sem múlt el, az ádáz harc a humanisztikus és realiztikus irányú középiskola eszméje körül. Példa továbbá erre a Szegeden lefolyt országos testnevelési kongresszus, melyen egyetemi tanár szájából hallhattuk, hogy nem jó a régi középiskolai oktatás, félre a sok tantárgyakkal s minden erőnkkel feküdjünk neki a testnevelésnek. Szaporítsuk a tornaórák számát, mert ebből bármily sok sem elég s fektessük az iskolát az elméleti képzés alappilléreiről a testi kultusz, testi képzés alapjára s a többi majd hozzáadatik. Erre nagyobb a szükség az életharcban, mint a különféle tudáshalmazra.

Mit csinál a hivatalos pedagógia ezen követelésekkel? Milyen álláspontot foglal el velük szemben?

Elsősorban is leszögezhető tény, hogy semmiféle irányzattal szemben a pedagógia nem zárkózik el, nem utasítja vissza a nem hivatásos pedagógusoknak a nevelés kérdéseibe való beleszólását, sőt örömmel vesz minden pozitív tanácsot és másirányú megvilágítást, mert egyrészt jól tudja, hogy a gyermek és ifjú életútra való indításánál nem vindikálhat

magának kizárólagos jogot, mert hiszen a nagy társadalom tagjává válik a fejlődő ifjú s így nem csoda, ha a társadalom maga is követelőleg beleszól az irányítás kérdésébe; másrészt örömmel fogad minden, akár belülről a pedagógusok köréből, akár a külső körökből jövő segítséget, mert érzi, hogy nehéz és felelősségteljes munkájához minden segítségre szüksége van.

A különböző és sokszor bizony nagyon szélsőséges követeléseket azonban a hivatalos pedagógia bölcs belátással mérlegeli, higgadt fővel szemléli s csak annyit vesz át belőlük a tényleges gyakorlatba, amennyit okvetlenül szükségesnek talál.

Ugyanígy vagyunk a lélektanral is. A természettudományok fejlődése szárnyakat adott a lélek megnyilatkozásainak kutatására is. Lázás sietséggel indult meg a lélektani kutatás és kialakult az exakt természettudományos módszereket felhasználó és ezek segítségével a lélek műhelyébe bepillantani kívánó *experimentális pszichológia*. Ez irányzat Wundtnál nyer legintenzívebb megindulást s az emberiség kíváncsi türelmetlenséggel remélte, hogy végre bepillanthat a nagy misztériumba, a lélekbe s felfedve annak törvényeit és oksági viszonyait, esetleg az egészet a természettudományok világába tolhatja át "s így megfosztva a lelkeségtől, ezt is materializálhatja.

A meginduló lélektani kísérletekre élénken felfigyel a pedagógia is, hiszen megtanulta *Herbarttól*, hogy a nevelésnek a lélektanon kell nyugodnia. Várja, lesi az eredményeket, mert néha túlzott reménykedéssel azt hiszi, hogy a lélektani kísérletek eredményei segítségével sikerülni fog minden nehéz nevelési és tanítási kérdésére megoldást találhatnia.

A nagy várakozás és reménykedés meg is hozta a maga kétségtelenül nagyjelentőségű eredményeit, mert a kísérleti lélektani kutatás bevilágított ha nem is – mint várták – magába a lélekbe, de a lélek megnyilatkozásának gépezetébe, az elmének különböző sajátosságaiba s sok olyan kérdésre adott feleletet, melyek eddig, vagy egyáltalában megoldatlannak voltak, vagy csak – a gyér tapasztalat miatt – sejtelmes bizonytalanságban sínylődtek.

Így a kísérleti lélektanak *Wandt* által megindított psychophysikai iránya az elemibb lelki jelenségek terén nyújtott a pedagógia számára felhasználható eredményeket. Pl. a látás érzetének elemzése, azok vizsgálata a rajztanítás s különösen a festészet tanítása terén adtak direktívákat. A hallás érzetének pszichológiája a hangok tulajdonságainak felfedezésével s különböző hangtani sajátosságok tisztázásával nyújtott az ének- és zeneoktatás metódusához hasznos alapot. A magasabb lelki jelenségek közül roppant fontos didaktikai kérdéseket tisztázott a felfogásnak és megtartásnak kísérleti

lélektani vizsgálata, mely területen különösen *Ranschburg* kutatásai eredményeztek nemzetközi viszonylatban is elismert sikert. Ezen kísérletek, meg az ugyancsak *Ranschburg* nevéhez fűződő homogén gátlás nevű lélektani törvény, részben magának a tanításnak módszerébe, részben pedig a tanulásnak kérdéseibe szolgáltak útmutatással. *Ranschburg* tisztán a lélektani kísérletek segítségével megállapította a tanulás hygienéjét.

A kísérleti lélektani kutatás elsősorban magának a tudatvilágnak elemzéséből áll s így a kapott eredmények csak részben nyújtottak a pedagógia számára hasznos elemeket. A lélektani kísérletek megindulása és az eredményes kutatás azonban csakhamar arra indította a pedagógia kérdéseivel foglalkozó szakembereket, hogy a kísérleteket úgy állapítsák meg, hogy azok a lelki élet fejlődését is visszatükrözzék. így keletkezett a *gyermekpsychológia*, mely tudomány kizárólag a gyermeki lélek életét teszi vizsgálata tárgyává. Az ily értelemben és célzattal lefolytatott lélektani kísérletek a szellemi élet fejlődésnek ismerete mellett különösen az érdeklődés és szellemi fáradtság kérdéseibe engedtek betekintést.

A kísérleti lélektannak ez iránya már erősen a pedagógia felé tendált s csak egy kis indítás kellett, hogy a munka iránya oda teljesen beletorkolva, kialakuljon a *kísérleti pedagógia*. A kísérleti pedagógia is tulajdonképpen lélektani kísérleteket végez s a kettő csak a kitűzött cél szempontjából mutat eltérést. *Weszely*¹ a különbséget így állapítja meg: «A pszichológia azt akarja megállapítani, hogyan megy végbe valamely szellemi folyamat? A pedagógia azt a kérdést állítja fel: hogyan lehet s hogyan kell bizonyos szellemi folyamatokat befolyásolni, ha valamely célt el akarunk érni?» A pedagógiai lélektani kísérletek célja tehát az, hogy a neveléstudománynak szolgáltatson alapot. *Várkonyi*² a pedagógiai lélektan feladatát a következőkben határozza meg :

1. A gyermeki és ifjúi lélek fejlődésmenetének megállapítása.
2. A gyermek tipikus lelki tulajdonságainak feltüntetése.
3. A szellemi élet hygienéje.
4. A tehetségesség kérdései.

A pedagógiai lélektani kísérletek számára csakhamar dolgozó intézetek, tudományos *laboratóriumok* létesülnek. Ezen laboratóriumi munka látszólag megint csak a kísérleti lélektan útjain halad, mert hiszen módszere teljesen megegyezik vele, de itt a cél szigorúan pedagógiai s a megoldandó kérdések mind a pedagógia legbensőbb területéről valók. Az első ilyen megindulás 1887-ből való, mikor Amerikában *Stanley Hall*,

¹ *Weszely*: Bevezetés a neveléstudományba. Budapest, 1923. 50. l.

² *Várkonyi*: A pszichológia alapvetése. Pécs, 1930. 66–67. lap.

a Clark-egyetemen megkezdte a pedagógiai lélektani adatgyűjtéseket. Európában *Van Schuyten* létesít Antwerpenben (1900) pedagógiai laboratóriumot. Utána egymást követőleg létesülnek a pedagógiai lélektani intézetek. Így *Netsajeff* Szentpéterváron, *Binet* Parisban, *Claparede* Genfben, *Meumann* Hamburgban létesítenek pedagógiai lélektani laboratóriumokat.

Hazánk is élénk résztvesz a meginduló munkában s az első külföldi kísérleti lélektani laboratóriumokkal úgyszólván egy időben alapítja *Ranschburg* 1899-ben a maga kísérleti pszichológiai laboratóriumát. Ez intézet mint *Schnell*¹ beszámolója mondja, 1902-ig az elmeorvosi klinika mellett működött, majd ugyanezen évben *Wlassich* vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletével a gyógypedagógiai intézetekhez kapcsoltatott, így 1902-ben átalakult ez a kísérleti lélektani laboratórium pedagógiai lélektani laboratóriummá, illetve mivel elsősorban a fogyatékosok nevelésének ügyét volt hivatva szolgálni, gyógypedagógiai pszichológiai laboratóriummá.

A tanítóképzés szolgálatába elsőnek *Nagy László*² állított fel 1908-ban a VI. ker. áll. tanítóképző intézetben pedagógiai lélektani laboratóriumot.

A fővárosi tanszemélyzet számára *Weszely* alapítja meg a Fővárosi Pedagógiai Szemináriumot s ebben a pedagógiai lélektani laboratóriumot. Ezen laboratórium munkásai maguk a tanítók voltak s értékes tevékenységükről a Népművelés című folyóirat 1914-1917-iki évfolyamai számolnak be.

A laboratóriumi munka azonban az élettől bizonyos elvonatkozást jelentett s mindinkább felmerült a kívánság az új kutatási eredményeknek a gyakorlati életbe való átültetésére.

A szorgos laboratóriumi munka által nyert eredmények s a gyermek-pszichológiai kutatás kapcsán, velük úgyszólván karöltve, megindul a *gyermektanulmány*, mely tudomány magában foglalja a gyermek egész, úgy lelki, mint testi életének kutatását és fejlődésmenetének megállapítását. A *gyermektanulmány* és pedagógia viszonyáról *Weszely*³ azt mondja: «A *gyermektanulmány* a gyermeket tanulmány tárgyává teszi minden oldalról. Csak ily mindenoldalú pontos tudományos *gyermektanulmány* alapján épülhet fel az elméleti és gyakorlati pedagógiai».

Ezen szorgos kutatások lángallobbantották a pedagógia területét s kirobbant az *új iskola* jelszava. Újat, *gyermektanulmányi*, *gyermeklélektani* alapon állót a régi helyébe !

¹ *Schnell*: Pszichológiai tanulmányok. Budapest, 1929. 23. lap.

² *Nt.*: Pedagógusok kísérleti lélektani tanfolyama. A Gyermekek, VII. évf. 1913. 41. lap.

³ *Weszely*: A *gyermektanulmány* és a pedagógia. Az első orsz. *gyermektanulm.* kongresszus naplója. Budapest, 1913. 67. lap.

Az új iskolák főelvei: a szabadság, az öntevékenység, a spontaneitás, az alkalmosság, az életközösség.

Így a gyermek teljes szabadságát hirdető új irányú iskolának egyik legnagyobb képviselője a napokban hazánkban járt s a Magyar Pedagógiai Társaságban előadást tartott *Montessori Mária* iskolájában minden gyermek önálló egyén, a tanító személye teljesen háttérbe szorul, jóformán a gyermek önmagát neveli. Nincsenek sem osztályok, sem külön tantárgyak.

Ilyen új irányt képviselnek a német életközösség iskolák (Lebensgemeinschaftsschule), «ahol az életközösség elve és a tanulók önkormányzata segítségével a társadalmi közösségnek nevelik a gyermekeket».¹

Hazánkban a gyermeklélektan és gyermekfejlődéstan szintén létrehozta a maga új iskolafajtáit. Így a Magyar Gyermektanulmányi Társaság égisze alatt alakul 1915-ben Budán *Domonkos Lászlóné* vezetése alatt az ú. n. *Új iskola*, mely módszerét a gyermek fejlődéséhez teljesen hozzá alkalmazta s ma már didaktikailag is kidolgozta a 6-14 éves korok pedagógiáját. Ily irányú továbbá a Hemesné-féle *Család iskola* és a *Sajóné-féle iskola* is.

Ez újabb törekvések a hivatalos pedagógiai tényezőkre is nagy hatással voltak s az új magyar népiskolai tanterv már a gyermektanulmányi mozgalmak és törekvések eredménye.

A meginduló pedagógiai reformokra *Nagy László*² megjegyzi: «A pedagógiai tudomány a forrongás korszakát éli. A pedagógusok immár belátták, hogy a spekuláció formalizmusra vezet. Nem nyújt elég tartalmat, a formákkal megköti a gondolkodást, merev kereteket hoz létre, a sablont teszi úrrá, elnyomja az egyéni akaratot, elvonja a vizsgáló szemét az individualizmustól, hamis értékeket teremt, a reális élet fölé az elvontságot helyezi. A filozófiai pedagógia a hanyatlás korát éli, komor falaival nem imponál».

Húzza az új pedagógia a lélekharangot a régi felett s nagy diadala mellett nem vesz észre valamit, valamit, amire érdemes felfigyelni az újabb irány pedagógusának is, hogy óriási szellemi csaták folynak a modern pedagógiai irányzat alapját szolgáló lélektani tudomány területén.

Az eredetileg spekulatív, filozófiai irányú lélektan, a lélekről szóló tudomány, a maga nagy természettudományi lázában, mely törtetésben két kézzel dobott félre minden nem reálisat, nem racionálisat s spekulatívát, ma a természettudományok úgyszólván arany korában, virágzásának teljében jött rá arra, hogy a lázas munka, éjt nappallá tevő tevé-

¹ *Szenes*: Munkaiskolát – a régi helyébe. Polg. iskolai kis enciklopédia. Budapest, 1930. 34. laft.

² *Nagy L.*: Újabb pedagógiai és lélektani irányok. Polg. isk. kis enciklopédia. Budapest, 1930. 59. lap.

keny kutatás, kísérlet mellett elvesztette azt, amit eredetileg kutatni kívánt, magát a *psychét*, a *lelket*. Talált a kutató-kísérlet elme-működések, talált tudatmezőt s benne értelmi, érzelmi és akarati világot. Látott bizonyos funkció folyamatokat, de mindezen – bár kétségtelenül nagy – eredmény csak halvány tükörképe volt az igazi virulens lelki életnek. A kísérlet által talált dolgokat kezdte a pszichológia az emberi szellem anyagául feltolni s azt hitte, hogy megoldotta a lélektan kérdéseit. A lelki élet működése íme kikutatva, a törvényszerűségek a kezünkben; más nincs, vagy legalább is nem érdekel bennünket! A többen spekulálnak a filozófusok!

Hirdették a természettudomány teljes diadalát a lélektan területén s egyszer csak zátonyra futott az egész tudomány: azt gondolták, hogy mindent megoldottak s újabb az eddigieknél sokkal nehezebb kérdések merültek fel. Az új kérdések új kutatási irányokat eredményeztek s megeremtődött az a sok lélektani irány, melyek között ma alig képes a szakember is eligazodni. Diadallal evez a kísérleti lélektan által nyitvafelejtett ajtón – a tudat alatti világot figyelembe nem vevő résen – a freudi psychoanalízis, nyomában – bár kissé más felfogással – halad az Adler-féle individuális pszichológia ; ott az egész alakot kutató alaklélektan (Gestaltpsychologie), majd ellenmozgalom a behaviorizmus s mindezek mellett s felett a természettudománynak szinte hátat fordítva fejlődött ki *Dilthey* munkássága révén a fenomenológia, totalitás pszichológia.

Ezzel aztán teljes a káosz s a sok vitából, harcból egy lesz mindinkább világossá, hogy van lélektanunk, fényes eredményeket mutathatunk fel, de elveszett maga a lélek. Az a tudat világ, melyet leírtunk, a lélekrajz, melyet nagy gonddal elkészítettünk, nem él, nem is élő ember tudatvilága. Ez nem más, mint egy automata ember, a műember, a fizikai, mechanikai úton ma konstruált, csodás, de nem élő, gépember lelki mechanizmusa. A XIX. század kaján örömmel vetette rá magát a lelki jelenségekre, csak természettudományt ismert el, azon reményben, hogy materializálhatja az ember legbensőbb tartalmát, a lelket s íme a XX. század kénytelen ismét visszatérni az elvetett eszméhez, kénytelen visszahelyezni a maga automatájába, melyet nem tudott étellel megtölteni, a *psychét*.

Kissé fejlehardtva, de férfias erővel visszatérve a kiinduló elméleti alaphoz, mondja a mai pszichológus : igen, a lélektan a lélekről szóló tudomány. És feltéve a lelket a régi trónjára, kénytelen a XX. század kutatója *Ranschburg*¹ szavaival élni:

¹ *Ranschburg*: Pszichológia és természettudomány. Magyar Pszichológiai Szemle. I. évf. 1928. 18. lap.

«Mert igenis úgy van, hogy akár a monizmus, akár a dualizmus a helyes, akár a spiritualizmus, akár a materializmus mond igazat, akár a mechanista, akár a vitalista felfogás közelíti meg jobban a testi-szellemi élet megismerését, akár külön energiafajnak fogjuk fel a psychés jelenségeket, egy bizonyos, mert szakadatlan és megcáfolhatatlanul maradt tapasztalat tárgya s ez az, hogy *a psychés világ realitás*».

Így a pszichológia! Az újabb pedagógia még nem ért ide. Még építi büszke diadallal a maga eszménypalotáit, fennhéjzva hirdeti a tiszta természettudományt, a teljes szabadságot, az elvont eszmék elvetését s nem veszi észre, hogy gyönyörű didaktikai épülete, mely igazán mintaszerű, lélektani laboratóriuma, teljes szellemi és testi hygienéje, a testi kultusz szolgálata mellett mégsem válik pedagógiája a várt virágos rétté. A nagy igyekezet mellett valami üresség, ridegség ömlik el az új irányzat igen sok iskoláján. A szabadság szele oly különösen fújdogál s a mesterséges szeretetlampa csak éphogy langyossá teszi a levegőt, a nagy öröm sokszor oly kényszeredetté lesz s valami bágyadtság lepi el ezen legújabb iskolát. Hiányzik itt valami !

Igen, hiányzik az a valami, ami a nevelés területén minden korban, minden időben a legfontosabb volt és lesz, s mely valami adhat csakis biztos támaszt a fejlődő emberiségnek s ez a *lélek*; az Isten által teremtett, Hozzá hasonló, feléje, bele törekvő lélek!

Hiányzik a tisztán természettudományi alapú iskolából a meleg, szerető tanítói lélek, a nemes atyai, anyai léleik. Hiányzik a felfelé törtető, Istenre néző s a maga példájával, egyéniségének varázsával másokat lebilincselő lélek. Hiányzik az áldozatos, jópásztori lélek, a gyermeki lelket magához engedő lélek. Lélek-ember, aki irányt szab az ifjúságnak a saját életével és biztos kézzel mutatja meg az élet utat, mely odavezet az igazi cél felé, a lélek teljes boldogsága, teljes tökéletessége felé. Lélek-ember kell az új alapokon álló iskolába, mert különben lehet az a tanító, vagy tanár bármily modern pedagógiai képzésű, s bármily modern pedagógiai irány reprezentása, nem lesz egyéb automatánál s a keze között növekedő lelkekből is csak léleknélküli automatákat csinál.

Hangsúlyozom, hogy kell az új pedagógia, kell a gyermektanulmányi alap, de egy másik jelszót kell melléje tenni : vissza a lelket a pedagógiába is! Kell az életeszmény, kell a magasabb ételsík, mert csak így talál a jövő élet számára alapot az iskolában az ifjú s csak így térhet vissza mindenkor alázattal, bizalommal, szeretettel a nevelőjéhez, aki néki még felnőtt korában is tanácsadója, támasza lesz az élet nagy viharaiban.

Tapasztalatból mondhatom, hogy nem a szabadság,

nem az egyéni akarat úrrá tévése, nem is a reális élet kizárólagos kihangsúlyozása szeretteti meg az iskolát és teszi az induló gyermek, vagy ifjúi élet alaptámaszává, hanem a szeretettől áthatott életirányítás, az életcélok biztos kitűzése s a gyermeknek és ifjúnak az a magától fakadó bizalma és spontán megnyílása, mely az őt szerető, megértő és rajta mindig segíteni akaró nevelőjével szemben megnyilvánul.

Nem elnyomás az élet vonalának felfelé irányítása, de legfőbb kötelesség, a legnemesebb nevelői feladat.

Az igazi nevelés munkáját *Marcell* atya az önmagára ismerés, az önértékelés tűzgyújtásának mondja. A magára hagyott kis lélek sötétben áll s a nevelőnek a feladata, hogy lángra lobbantsa benne a lélek tűzét, mely tűz aztán felfelé világítva fogja néki az egész életen keresztül az élet helyes irányát jelezni. *Weszely*¹ hasonló eredményre jut, amikor a pszichológia és pedagógia viszonyáról értekezve leszögezi a lélektani eredmények nagy jelentőségét. «A modern pedagógia – mondja – pedig nemcsak tudományt kíván, hanem művészetet, akik a jövő nemzedék lelkét a maguk gazdag lelkületével lángra gyújtják.»

Összefoglalva az eredményeket állapítsuk meg, hogy a kísérleti lélektan roppant fontos tényezője a pedagógiának. Ebből és a gyermekfejlődésből kell merítenie a pedagógusnak a tanítási eljárását. Ezért helyes az új iskolák törekvése, de az új módszer mellett tartjuk meg a régi eszményt. A régít, mely minden időben új marad, s amely az embert a földi sár-*bt* felfelé irányítja, s mely úton érhető el a legreálisabban az annyira áhított boldog, meglegedett élet. Élet-tűzzel telített nevelőket az új iskolákba, kik fel tudják gyújtani a lelkekben az élet tűzét és ennek irányító világossága, lángoló, meleg szeretete visszavonzza mindenkor a növendék lelkét s így válik az iskola az élet minden viharában és helyzetében bölcs támasszá, igazi *alma mater*-ré.

¹ *Weszely*: A modern pedagógia útjain. Budapest, 1918. 114. lap.